

ЗАСТРАХОВАНЕТО И ОСИГУРЯВАНЕТО В КОНТЕКСТА НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ ПРОФИЛ НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ В УСЛОВИЯТА НА ПАЗАРНО СТОПАНСТВО

[Проф. д-р Боян Илиев](#)
[Проф. д-р Данаил Враховски](#)
[Доц. д-р Пламен Йорданов](#)
[Доц. д-р Румен Ерусалимов](#)
[Доц. д-р Венцислав Василев](#)
[Гл. ас. д-р Силвия Пантелеева](#)
[Гл. ас. д-р Анелия Панева](#)
[Ас. Цветомира Станевска](#)

Резюме

Широко разпространено разбиране обвързва индивидуалната, респ. и социалната сигурност с достигането на състояние на гарантирана възможност за определено равнище на удовлетворяване на общественоприемлив кръг от човешки потребности във всякакви житейски ситуации, вкл. и обусловени от евентуалното настъпване на съпътстващите ежедневието рискове. Представяна по такъв начин, сигурността притежава ясно очертани икономически измерения. В условията на пазарна икономика, социалната несигурност на отделните индивиди се увеличава. Това извежда на преден план проблемите, свързани със сигурността на отделните личности, чието решаване до голяма степен е от компетенцията на застрахователните, пенсинноосигурителните и здравноосигурителните дружества.

Ключови думи: социална сигурност, риск-мениджмънт, застраховане, осигуряване, здравно осигуряване

JEL: G22, G23, H55, I13

INSURANCE AND SOCIAL SECURITY IN THE CONTEXT OF THE ECONOMIC PROFILE OF SOCIAL SECURITY IN A MARKET ECONOMY

[Assoc. Prof. Boyan Iliev](#)
[Assoc. Prof. Danail Vrachovski](#)
[Assoc. Prof. Plamen Jordanov](#)
[Assoc. Prof. Rumen Erusalimov](#)
[Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev](#)
[Head Assist. Prof. Silviya Panteleeva](#)
[Head Assist. Prof. Anelia Paneva](#)
[Ph. D. Student Zvetomira Stanevska](#)

Abstract

A widespread understanding connects the individual and social security by reaching the condition of guaranteed opportunity for meeting the certain level of social human needs in all life situations. Needs, determined by the possible occurrence of daily attendant risks. Presented in such a way, this security has distinct economic dimensions. In a market economy, social insecurity of individuals increases. This highlights the problems associated with the security of individuals.

Боян Илиев, Данаил Врачовски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

Solving these problems is largely matter of insurance companies, and also pension and health insurance companies.

Key words: social security, risk-management, insurance, health insurance

JEL: G22, G23, H55, I13

Въведение

Настоящата статия е част от научен проект на тема „Застраховането и осигуряването в контекста на икономическия профил на социалната сигурност в условията на пазарно стопанство”, финансиран от Института за научни изследвания към СА „Д. А. Ценов” Свищов. Работата на научно-изследователския екип е насочена най-общо към очертаване на теоретико-методологическите основи и икономическите аспекти на индивидуалната сигурност, проследяване на застрахователните и осигурителните продукти в контекста на индивидуалния риск мениджмънт в българските условия като практическо решаване на проблема за гарантирането на социална сигурност, разработването на индивидуална програма за сигурност.

Проблемите за сигурността на индивидуалните личности могат да бъдат разглеждани от различни аспекти. В научния проект¹ са засегнати само онези въпроси, отнасящи се до сигурност, която може да бъде предоставена от застрахователни, пенсионноосигурителни и здравноосигурителни дружества.

Личната икономическа сигурност в голяма степен може да се гарантира срещу неблагоприятните последици от действието на случайните рискове чрез сключването на застрахователни договори (в сферата на застраховането „Живот” и на общото застраховане), и на осигурителни, респ. и на здравноосигурителни договори. Представената разработка е ориентирана именно в подобен аспект. Нейната **основна цел** е да очертае необходимостта от персоналната икономическа сигурност и продуктите, чрез които застрахователите, пенсионноосигурителните и здравноосигурителните дружества могат да я обезпечат.

Обект на изследването е социалната сигурност, като реална цел в съвременното общество, а **предмет** на изучаване е координираното проявление на застраховането и осигуряването като организирани защитни действия с икономически характер и съществен принос за нейното постигане.

Реализацията на така представената основна цел на разработката изисква решаването на определени **задачи**, както в теоретичен, така и в практикоприложен аспект. По-конкретно това са:

I. В теоретичен аспект:

1. Изследване и представяне на икономическите измерения на социалната сигурност в условията на неопределеността на пазарното стопанство;

---

¹ Участието на авторите при разработване на проекта е както следва: **Доц. д-р Боян Илиев** – гл. II, т.1.1, 1.2, гл. III, т. 1.1, 1.3; **Проф. д-р Данаил Врачовски** – гл. I, т.3.3, гл. II, т.3, гл. III, т.3; **Доц. д-р Пламен Йорданов** – гл. I, т.1, т.3.2; **Доц. д-р Румен Ерусалимов** – гл. II, т.1.3, гл. III, т.1.2; **Доц. д-р Венцислав Василев** – гл. I, т.2; **Гл. ас. д-р Силвия Пантелеева** – гл. II, т.2, гл. III, т.2; **Гл. ас. Анелия Панева** – Въведение, гл. I, т.3.1; **докторант Цветомира Станевска** – набиране на нормативна и статистическа информация.

Боян Илиев, Данаил Враховски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

2. Представяне ролята на застраховането и осигуряването за постигане на желана индивидуална и социална сигурност;

3. Очертаване възможностите на застраховането и осигуряването (в различните им форми на проявление) за повишаване степента на персонална защита в условията на съвременните многоколонни осигурителни модели и ограниченото присъствие и финансови ангажименти на държавата.

II. В практикоприложен аспект:

1. Проучване състоянието на пазара на застрахователна и осигурителна защита в България, и най-вече предлагането на застрахователни и осигурителни продукти, кореспондиращи с индивидуалната и социалната сигурност в българското общество;

2. Извеждане перспективите пред застрахователната и осигурителната защита в България;

3. Формулиране на предложения за улесняване достъпа и обогатяване на продуктовата гама на предлаганата защита в контекста на желаната лична и обществена сигурност.

Постигането на така представените цел и задачи на изследването кореспондира с намеренията на екипа за обогатяване на съществуващото научно познание в областта на социалната сигурност и застрахователната и осигурителната защита, очертаване насоките за усъвършенстване на съществуващата практика, внедряване на резултатите в процеса на обучение като предпоставка за повишаване качеството на предлагания образователен продукт и повишаване на застрахователната, пенсионноосигурителната и здравноосигурителната култура на отделните личности, с оглед постигане по-голяма степен на тяхната сигурност.

1. Теоретико-методологически основи и икономически аспекти на индивидуалната сигурност

Насочеността към човека и неговото ежедневно съществуване до голяма степен предопределят социалните измерения на проблематиката на несигурността и сигурността. Разглеждана като необходим атрибут на съществуването и социализацията² на всеки индивид, сигурността придобива изключителна обществена значимост и се превръща в основна цел на провежданата във всяко съвременно общество социална политика, постигана в резултат от изграждането и функционирането на система за социална защита.

Системата за социална защита представлява своеобразен механизъм на социалната политика, проявяващ се като съвкупност от правила, действия, плащания, институции и процедури, имащи както компенсаторен (с цел подпомагане на лицата при поемане на последиците от проявлението на рисковете), така и превантивен характер (насочени към овладяване настъпването на рисковете). Тя включва в себе си, от една страна, организирани и провеждани от държавата защитни дейности (социално осигуряване, социално подпомагане, системата на здравеопазването и др.), а от друга - индивидуалните и колективните действия, основаващи се на личната

² Има се предвид процеса на адаптиране и приобщаване към дадена среда, колектив, общество. Вж.: Съвременен тълковен речник на българския език с приложения. Gaberoff, III издание, с. 845.

Боян Илиев, Данаил Враховски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

инициатива, които, в контекста на разглежданата проблематика, придобиват обществена значимост и социален характер.

Рисковият мениджмънт обхваща проблемите, свързани с отделната личност и нейният дом, разпознава рисковете и планира какво да се прави с тях. В корпоративният свят, рисковият мениджмънт обхваща както оценката на изложеността на фирмата към рискове, така и тяхната идентификация.

Рисковият мениджмънт е организирана стратегия за защита и съхраняване на активи и хора. Той спомага за намаляване на финансовите загуби причинени от щетоносни събития. Рисковият мениджмънт е широко обхванат планов процес. Нуждите на хората от рисков мениджмънт са различни през различните етапи от живота им. По-доброто познаване и управление на рисковете осигурява по-добра защита на отделния човек и неговото семейство от различни видове персонални, имуществени или рискове, свързани с отговорността. По този начин могат да се намалят финансовите загуби и да се подобрят шансовете за по-добро икономическо, социално, физическо и емоционално състояние. След като повечето семейства не могат да си позволят да покрият повечето рискове, тогава е необходимо те да разберат как да получат най-добрата защита, която могат да си позволят.

Такава защита може да бъде получена от колективните форми за реализиране на индивидуалния риск мениджмънт – застраховане, социално осигуряване, здравно осигуряване.

Застрахователната дейност се базира на колективния еквивалентен принцип, който важи за отношенията между застрахователя и всички участници в застрахованата съвкупност. Същността на еквивалентния принцип се изразява в изискването застрахователят да събира от застрахованата съвкупност такава сума от застрахователни премии, която да е достатъчна да покрие плащанията му към пострадалите членове на съвкупността. Това означава, че застрахованите, чиито обекти не са засегнати от застрахователно събитие³, няма да получат застрахователно плащане от застрахователя, въпреки че са плащали премии. Внесените от тях премии ще отидат за плащания към тези застраховани, при които е налице застрахователен случай⁴ и дължимото от застрахователя плащане превишава платените премии. Само по този начин на всеки член на съвкупността може да се гарантира сигурност за възмездяване на причинените от случайните събития загуби.

При настъпване на застрахователен случай, ако са спазени условията на застрахователния договор, застрахованият има право да получи плащане от страна на застрахователя. В общото застраховане плащането се нарича застрахователно обезщетение. В животозастраховането не се говори за щети и за плащане на обезщетения, защото човешкият живот не може да се оцени стойностно. При настъпване на посочено в животозастрахователния договор събитие застрахователят изплаща на застрахования или правоимащите лица пълния размер на застрахователната сума (при смърт на застрахования или доживяване на определен срок) или част от нея (при настъпила загуба на работоспособност, болничен престой, разходи за медикаменти и други). В общите условия на застраховките се посочват документите, които

---

³ Застрахователното събитие е конкретното явление, което представлява потенциална заплаха за застрахования обект, като предварително не е известно дали то ще настъпи, кога ще настъпи и какви ще са последиците, ако се реализира.

⁴ Застрахователният случай е налице, когато е настъпило застрахователно събитие спрямо даден застрахован обект и има основание за плащане от страна на застрахователя.

Боян Илиев, Данаил Враховски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

застрахованите трябва да представят в застрахователното дружество, за да се докаже настъпването на застрахователното събитие и да се установи размерът на дължимото застрахователно плащане.

Социалното осигуряване представлява своеобразен механизъм, чрез който се акумулират средства в специален фонд, наречен осигурителен, предназначен за разпределение в полза на станалите нетрудоспособни лица, като по този начин се компенсират неблагоприятните икономически последици от проявлението на осигурителните рискове. Защитата, предоставяна от социалното осигуряване, се реализира срещу предварителното заплащане на определени вноски, т.е. то се основава на принципа на насрещните плащания⁵.

Допълнителното социално осигуряване представлява икономическа дейност, свързана с набиране и управление на средства, необходими за извършване на плащания при настъпване на определени условия и предпоставки (осъществяване на покрити осигурителни рискове и др.) по отношение на определени лица. То като цяло следва общата схема на провеждане на осигурителната дейност (както и публичното социално осигуряване) – свързано е с формирането на обособен осигурителен фонд, на основата на принципа на насрещните плащания и правото на иск и т.н.

Здравното осигуряване е система за здравна защита. Това означава съвкупност от правила, които определят условията за осъществяване на мерки за предотвратяване и отстраняване на уврежданията на здравето на гражданите. Системата за здравна защита, според чл. 3, ал. 1 от Закона за здравно осигуряване (ЗЗО) е **социална**. Това е отражение на идеята за социалния характер на държавата, закрепена в Преамбюла и чл. 4, ал. 2 от Конституцията на Р. България. Тя поставя в центъра на вниманието човека и неговите интереси, в случая – здравето и живота му, като най-висша ценност в обществото. Системата е социална от една страна, защото изхожда от интересите на отделната личност и е насочена към тяхната защита, а от друга страна, защото се осъществява в и чрез обществото – за сметка на обществените фондове за потребление. Системата за социална здравна защита е **осигурителна**.

Здравното осигуряване трябва да се разглежда не като средство за решаване на финансовите проблеми на изпълнителите на здравна помощ, на медицинските кадри, а за осигуряване на необходимата здравна помощ на нуждаещите се лица.

2. Застрахователни и осигурителни продукти в контекста на индивидуалния риск мениджмънт в българските условия

Застрахователните продукти се отъждествяват с различните **видове застраховки**. За всеки отделен застрахователен продукт, респективно вид застраховане се разработва конкретна технология, свързана с неговото организиране. Тази технология намира отражение в общите условия за продукта. Наред с общите условия, застрахователният продукт се характеризира и с конкретна негова цена. Цената на застрахователния продукт е застрахователната вноска, която е заложена в застрахователната тарифа. Общите условия на конкретния вид застраховане и принадлежащата към тях

⁵ Вж.: Георгиев, Здр., Йорданов, Пл. Теория на социалното осигуряване. Свищов, 2001, с. 97 и сл.

Боян Илиев, Данаил Враховски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

застрахователна тарифа оформят **материалния аспект** на застрахователния продукт. От него зависят имуществените взаимоотношения между страните, основани на сключения застрахователен договор. Застрахователният продукт има и **формален аспект**. Това е застрахователната полица като дизайн и включените в нея уточнения, посочени в Кодекса за застраховането.

Продуктите, които застрахователните дружества предлагат са твърде разнообразни. Причината за това е многообразието на потребностите от застрахователни услуги. Всеки специфичен предмет на застраховане изисква съответен застрахователен продукт. Материалните и формалните характеристики на един и същи застрахователен продукт в различните застрахователни дружества са различни. По такъв начин на потребителите на застрахователната услуга се предоставя възможност да изберат продукта на онова застрахователно дружество, който отговаря най-добре на неговите индивидуални потребности от застрахователна защита.

В научно-изследователския проект се прави характеристика на застрахователните продукти, от позицията на потребителя. Разгледани са най-популярните застраховки в Република България. Целта е да се изясни типичното за всеки продукт, независимо от дружеството, което го предлага. Допълнителните характеристики на продукта, които оформят неговите нюанси и отличават застрахователния продукт на едно застрахователно дружество от продуктите на други застрахователни дружества, представляват възможни варианти за организиране на продукта.

Пенсионният продукт, предлаган от пенсионноосигурителните дружества, е допълнителната пенсия, която осигуреното лице трябва да получи след преминаване от фазата на натрупване на средства в индивидуалната осигурителна партида във фазата на изплащането им от нея. Основанието за това е участието в един или повече фондове на допълнителното пенсионно осигуряване – универсален, професионален, доброволен, доброволен пенсионен фонд по професионални схеми.

От момента на стартиране на допълнителното осигуряване, чрез сключването на осигурителния договор, осигуреното лице (или фирмата-осигурител) се задължава да внася определена сума в индивидуалната си партида. В нея се натрупват, както сумите от вноски, така и доходността, която управляващото дружество ще реализира, осъществявайки инвестиционна дейност. Този процес протича в продължение на целия период на осигуряване. Със сключването на осигурителния договор, с което се бележи началото на осигурителното отношение между двете страни, не се наблюдава еднократен акт на покупко-продажба на пенсионен продукт. От този момент осигуреното лице започва да трупа спестявания по своята сметка (във фазата на натрупване), след което получава пенсионния продукт и го потребява (във фазата на изплащане). За да получи пенсионноосигурителния продукт, лицето плаща осигурителна вноска. В нейният размер е калкулиран, както делът, който се насочва в личната партида, така и цената, която трябва да се плати за пенсионноосигурителната услуга (под формата на такси и удръжки). Именно тази услуга има за полезен резултат пенсионния продукт.

Понятията „здравноосигурителен продукт” и „болничен продукт”, разгледани през призмата на социалната сигурност са широкообхватни и трудно дефинирани. Това потвърждава и самата практика, по-скоро използването на това понятие в обществения живот. Еднозначна дефиниция за „социална

Боян Илиев, Данаил Врачовски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

сигурност”, „здравна сигурност” и др., както и асоциирани с тези понятия не се срещат.

В наши дни понятието „социална сигурност” се подлага на ново теоретично преосмисляне. Говори се дори за основна „реформа на социалната сигурност”. Поставят се редица въпроси относно информираността на гражданите за икономическите и социалните процеси, отправят се призови за преразглеждане на обществените договори, заредени повече с „митове” за социална сигурност, отколкото с адекватни мерки.

Дебатът за социалната сигурност придобива значението на дебат за цялостното взаимодействие между гражданите, институциите и държавата в широк смисъл на думата. С основание се задава въпроса – дали в условията на пазарно стопанство е възможна „социална солидарност” и „социална сигурност”?

В същото време се поражда и надеждите за по-голяма ангажираност на държавите към структурно определящите отрасли на социалната сигурност като: социално осигуряване, социално подпомагане, здравеопазване, образование и др.

3. Индивидуална програма за сигурност

Изложението в трета глава на научно-изследователският проект е посветено на изследване на ключовите критерии за оценка на услугата, предлагана от застрахователните, пенсионноосигурителните и здравноосигурителните дружества.

Изведени са диференцирано критериите за оценка на застрахователната услуга в общото и в личното застраховане. Предлагащото на добър застрахователен продукт още не означава добра застрахователна услуга. За качеството на застрахователната услуга се преценява като се вземат предвид и някои характеристики на дружеството, което я предоставя: неговото отношение към клиентите през време на застрахователното правоотношение, финансовите възможности и финансовата стабилност на дружеството, неговия обществен имидж.

Очертани са следните по-важни критерии за оценка на застрахователната услуга:

1. В общото застраховане:

- Цена на застрахователната услуга;
- Начин за плащане на застрахователната вноска;
- Отстъпки от вноската;
- Намаляване на вноската при предплащане;
- Застрахователни условия;
- Начини, по които се предлага застрахователната услуга;
- Форми на застраховане;
- Покрити събития;
- Срок за извършване на застрахователното плащане;
- Възможности за прекратяване на договора;

2. По животозастраховане:

- Възможност за откуп по застраховките „Живот”;
- Възможност за отпускане на заем по застраховките „Живот”;

Боян Илиев, Данаил Врачовски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

- Възможност за промени в условията по животозастраховките по време срока на действие на застрахователния договор;

Социалноосигурителната услуга може да бъде извършвана не само от публични осигурителни структури, но и от частни акционерни дружества, които имат единствен предмет на дейност – извършването на частна социалноосигурителна дейност. В този смисъл, социалноосигурителната услуга може да се тълкува като комплексна дейност, осъществявана от частни осигурителни компании, адресирана към потребителя на осигурителната защита, с цел – максимизиране на неговата потребителска удовлетвореност и осигуряване на еднопосочност между неговите икономически интереси и интересите на осигурителното дружество. Тази дейност е профилирана, в зависимост от това дали се предоставя частно пенсионно осигуряване, осигуряване за безработица и професионална квалификация или друг вид осигурителна дейност, организирана на частна основа.

Като основни критерии за оценка на услугата, предлагана от частни пенсионноосигурителни дружества, са изведени инвестиционната доходност, цената на пенсионната услуга (такси и удържки), стойността на един счетоводен дял на пенсионния фонд. Техните стойности ще предопределят размера на натрупванията в сметката на осигуреното лице и на неговото бъдещо пенсионно плащане. Важни са също опциите за предлагане на пожизнена пенсия за старост, с която се гарантира покриването на риска. Липсата на такова предложение може да се свърже с проблем в качеството на пенсионноосигурителната услуга, което да бъде последвано от отказ да се плаща за такава непълна услуга. Тя може с основание да се идентифицира като неконкурентоспособна. От особена важност за клиентите е и степента на привлекателност на осигуровката в доброволен пенсионен фонд, в сравнение с други спестовни предложения – застрахователни, банкови, инвестиционни.

Трудно е пенсионноосигурителната услуга да се оцени докрай, защото спецификата на допълнителното пенсионно осигуряване предполага, че клиентът не може да знае със сигурност плащане в какъв размер ще получи, при изпълнение на съответните условия, още повече, че този момент ще настъпи след изтичането на дълъг период от време (понякога десетилетия). Тук, подобно на други финансови услуги, процесът на потребителска оценка е по-сложен, защото клиентът трябва да прецени качеството на услугата, преди да е консумирал пенсионният продукт, който всъщност е резултат от тази услуга. Поради тази причина клиентите би следвало да обръщат по-голямо внимание на фактори, които дават известна представа за качеството на услугата – готовност за обслужване от страна на служителите на пенсионноосигурителното дружество и неговите осигурителни посредници по телефона или на място; любезност на персонала; познания, които се демонстрират; съпричастност към проблемите на клиента и др.⁶ Оценява се като цяло компетентността на представителите на пенсионноосигурителното дружество в неговото централно управление и териториални поделения, както и тази на осигурителните посредници, по предоставяне на пенсионноосигурителната услуга.

Здравноосигурителните услуги са трудно определими с конкретни икономически критерии и показатели. Това е така, тъй като самият характер на

---

⁶ Харисън, Тина. Маркетинг на финансовите услуги / Тина Харисън. – София : Класика и стил, 2004. 88 с.

Боян Илиев, Данаил Врачовски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

услугата се определя от човешкото здраве, което трудно може да бъде вкарано в определена икономическа матрица. Критериите, по принцип представляват съвкупност от количествени и качествени характеристики, които дават представа за състоянието на личното и общественото здраве.

Имайки предвид методологическата оценка на отделните критерии при оценяването на здравните услуги, както и индикаторите и принципите, които се прилагат в тази насока, могат да се диференцират следните групи от критерии за измерване и оценяване в здравеопазването:

1. Критерии за оценка, измерване и оценяване на болничната дейност.
2. Социално-икономически и демографски критерии.
3. Критерии за корупционен натиск и противодействие на корупцията в здравеопазването.

Критериите за оценка на болничната дейност са широко известни. По тях са работили такива автори, като: М. Попов, Д. Илиев, Е. Делчева, Б. Давидов. Срещат се следните основни подходи в тази насока:

1. Разходно-калкулативен подход.
2. Отчитане на здравните разходи в предметен аспект (по елементи).
3. Определяне на разходите за междинен продукт.
4. Подход на средния разход за диагноза.
5. Метод на индивидуалния разход за пациент.

Социално-икономическите и демографските критерии са предмет на изследване и разработване от демографията. По-важните от тях са раждаемост, смъртност, средна продължителност на живота.

Третата група критерии и индикатори, които се появиха с особена сила в областта на здравеопазването, здравното осигуряване и оказването на здравните услуги, са свързани с корупцията и корупционните практики. В нашата страна е разработена и приета „Стратегия и програма за прозрачност, управление, превенция и противодействие на корупцията (2006 – 2008 г.)”. Особено място в нея е отделено на корупционните практики в здравеопазването. Основните цели са:

1. Да се оценява степента на въздействие на корупцията в здравеопазването и здравното осигуряване, посредством система от показатели.
2. Посредством динамични вътрешни критерии да се определи изпълнението на конкретните противокорупционни мерки и практики в здравеопазването.
3. Дава се възможност да се проследи степента на овладяване на корупцията, посредством конкретни социални, икономически здравни мероприятия. За реализацията на горните цели е разработена система за мониторинг на корупцията.

В заключение могат да бъдат очертани следните по-важни **изводи**:

1. Материална основа на сигурността на отделните индивиди, вкл. и на сигурността на отделните общности и обществото като цяло, е гарантираният достъп до ресурс, резултат от предприемани действия с ясно изразен икономически характер;
2. Риск мениджмънтът е основно средство за постигане на индивидуална сигурност, доколкото той предлага възможности за оптимизиране координираното взаимодействие на предприеманите по лична инициатива защитни мероприятия с организирания на обществено равнище форми на социално-застрахователна защита.

Боян Илиев, Данаил Враховски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

3. Застраховането, социалното и здравното осигуряване, като обобщаващи форми на предприеманите колективни защитни действия, притежават необходимия капацитет и предлагат адекватни възможности за постигане на сигурност, вкл. и по инициатива и за сметка на отделните лица, съобразно техните преценки, предпочитания и възможности;
4. Българският пазар на застрахователни и осигурителни продукти се отличава с изключително многообразие, както по отношение на субектите, предлагащи защита, така и по отношение на параметрите на предлаганата закрила. Недостатъчната популярност на застрахователните и осигурителни продукти, разглеждани като средство за овладяване на практика на всички познати зони на несигурността, в съчетание с незадоволителната застрахователна и осигурителна култура на потребителите, обаче, на този етап, възпрепятстват тяхното рационално използване.
5. Рационалният персонален избор на адекватен комплекс от форми на защита изисква ясни и прецизно формулирани критерии, позволяващи оценка на потребностите и оптимално съчетаване на взаимнодопълващи се застрахователни и осигурителни продукти като средство за овладяване на несигурността.

Направени са следните **предложения** за използване на резултатите и вижданията за насоките на по-нататъшната работа:

Резултатите от изследването в известен смисъл обогатяват застрахователната и осигурителната теория и практика, а тяхното пълноценно и повсеместно използване в учебния процес би подобрило равнището на индивидуалната застрахователна и осигурителна култура и качеството на предлагания образователен продукт. Изведените критерии за оценка на застрахователната и осигурителната услуги с успех могат да бъдат използвани при формулиране на принципите и разработването на цялостен модел за своеобразен мениджмънт на индивидуалната сигурност, което е бъдеща цел на изследователския екип.

Използвана литература:

1. Андреева, Алб., Т. Стоянова, Финансиране на диагностично-свързаните групи, МЗ, 1999.
2. Асенова, Мариана., Емил Михайлов, Бисер Кръстев. Банков маркетинг, В. Търново : Фабер, 2002.
3. Балева, Велина. Продуктът – маркетингови стратегии и политики / Велина Балева . – София. – УИ Стопанство, 2007.
4. Враховски, Д., Пл. Йорданов. Социално осигуряване (анализ, контрол и отчетност на осигурителните отношения). Свищов, 2002.
5. Габровски, Р., Б. Илиев. Корпоративен риск мениджмънт. Свищов, 2004.
6. Гаврийски, В. Теория на застраховането. София, 1960.
7. Георгиев, Здр.и кол. Икономика и организация на социалното осигуряване. Варна, 1988.

Боян Илиев, Данаил Врачовски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

8. Георгиев, Здр., и кол. Финансиране на социалните дейности. Свищов, 2008.
9. Георгиев, Здр., Пл. Йорданов. Теория на социалното осигуряване. Свищов, 2001.
10. Георгиев, Здр., Пл. Йорданов. Теория на социалното осигуряване. В. Търново, 2008.
11. Давидов, Б., Болничен продукт: измерители и подходи за определяне на разходите за него., МЗ АСОР, 1999.
12. Делчева, Е., Ст. Гладилов, Икономика на здравеопазването, София, 2003.
13. Димова, Д. Осигурителни и социално-защитни стратегии. Тракия – М, София, 1999.
14. Драганов, Христо и др. Анализ на дейността на застрахователното дружество, В. Търново: Фабер, 2008.
15. Драганов, Христо и др. Застрахователен пазар, София: Тракия-М, 2001.
16. Драганов, Хр., Г. Денев. Икономика на застраховането. Свищов, 1982.
17. Илиев, Б., Василев, В. и Ерусалимов, Р. Основни принципи на застраховането. Свищов, 2008.
18. Кацаров, Ив. Обществено осигуряване на работниците и служителите. С., 1957.
19. Кацаров, Ив. Теория на общественото осигуряване – Част I. Свищов, 1967.
20. Киров, Стоян. Частните пенсионни фондове, В. Търново: Фабер, 2010.
21. Котлър, Филип. Управление на маркетинга, София: Класика и стил, 2002.
22. Котлър, Филип., Алън Р. Андреасен, Стратегически маркетинг за нестопанските организации, София: Класика и стил, 2005.
23. Мишева, Ирена. Застрахователен маркетинг, София: Тракия-М, 2001.
24. Павлов, Нено. Осигурителни схеми, Свищов: АИ „Ценов“, 2007.
25. Павлов, Н. Социално осигуряване (организационно-управленски аспекти). Свищов, 1998.
26. Пенков, П. Теория на социалното осигуряване. С., 1977.
27. Попов, М., Б. Давидов, Болничен мениджмънт: преход от бюджетно финансиране към фирмено управление, сп. Здравна икономика, бр. 1, 1999 г.
28. Попова, М., Отчитане на финансовите разходи в болниците – състояние и проблеми, сп. Социална медицина, бр. 4, 1996.
29. Стоянова, Т., Алб. Андреева, „Остойносттаване на болничния продукт“, Сб. лекции, МЗ, НЗОК, 1999.
30. Харисън, Тина. Маркетинг на финансовите услуги, София : Класика и стил, 2004.
31. Щерев, Николай. Маркетинг и реклама, София: Мартилен, 2009.
32. Икономическа енциклопедия. С., 2005.
33. Кодекс за застраховането. Обн. ДВ, бр.103/2005 г., посл.изм. ДВ, бр.51/2011 г.
34. Речник на СЗО, 1989.
35. Съвременен тълковен речник на българския език с приложения. Gaberoff, III издание.
36. Универсална декларация за правата на човека, 1948.

Боян Илиев, Данаил Врачовски, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов и др.

37. Aaron, H., "The Social Insurance Paradox", Canadian Journal of Economics and Political Science, 1996.

38. Gemeinsamer Bericht der Kommission und des Rates ueber angemessene und nachhaltige Renten. Bruessel, den 3. Maerz 2003 (06.03).

39. Soziale Sicherheit in Europa 2001, Europaeische Kommission, Maj 2002.

40. <http://www.fsc.bg/2010-bg-684>

41. <http://www.fsc.bg/public/upload/files/menu/2010VPPfeestableFIN1511.pdf>

42. <http://www.oecdilibrary.org/docserver/download/fulltext/811016be5.pdf?expires=1314770328&id=id&accname=guest&checksum=7BC4D461B0B7EFF4B4EEBCD41D72D1E7>.

43. http://www.poc-doverie.bg/files/VTK/Intervu_Zastrahovatel.pdf

44. http://www.pension.bg/docpension_cont_bg.html